

Lorestan University

Developing an Optimal Model of Citizenship Education for Upper Elementary Grades

Sahar Amirian¹ , Majid Aliasgari² and Ali Mohebi³

1. PhD Student in Curriculum Studies, Islamic Azad University, Science and Research Branch, Tehran, Iran.
Email: amiriansahar070@gmail.com
2. Corresponding Author, Associate Professor, Department of Curriculum Studies, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Kharazmi University, Tehran, Iran. Email: aliasgai@khu.ac.ir
3. President of the Research Institute for Educational Studies and Professor of the Department of Educational Sciences, Amin University, Tehran, Iran. Email: Mohebbiarr@yahoo.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received 24 September 2025
Received in revised form 24
November 2025
Accepted 03 January 2026
Available online 13 January
2026

Keywords:

Curriculum,
Citizenship Education,
Upper Elementary Grades,
Grounded Theory

ABSTRACT

Objective: The present study was conducted with the aim of developing an optimal curriculum model for citizenship education in the upper elementary grades, in order to create the conditions for nurturing students who are responsible, participatory, and possess civic awareness.

Method: This study adopted a qualitative approach and employed the Grounded Theory method. Data were collected through semi-structured interviews with 19 experts in education, curriculum planning, and specialists from the Ministry of Education. Data analysis was carried out in three stages—open coding, axial coding, and selective coding—resulting in the extraction of 94 open codes, 28 axial codes, and 12 main categories.

Results: The optimal citizenship education model consists of five main components: causal conditions (effective goal-setting and appropriate content), contextual factors (empowering evaluation, program implementation, and participatory/extra-school learning methods), intervening conditions (macro-level policymaking and organizational factors), strategies (critical thinking, strengthening social skills, and the teacher's role), and outcomes (constructive interaction and the development of civic knowledge and attitudes).

Conclusions: Implementing this model can lead to the nurturing of informed, critical, responsible citizens who are adaptable to social changes, and it can strengthen the path toward designing and improving citizenship education curricula in the future.

Cite this article: Amirian, S., Aliasgari, M. & Mohebi, A. (2026). Developing an Optimal Model of Citizenship Education for Upper Elementary Grades. *New Research in Islamic Humanities Studies*, 4 (Special Issue), 1-23. <https://doi.org/10.22034/api.2026.2080570.1597>

© Author(s) retain the copyright and full publishing rights.

Publisher: Lorestan University.

DOI: <https://doi.org/10.22034/api.2026.2080570.1597>

Introduction

Citizenship education is a purposeful process aimed at developing informed, responsible, and active individuals within society. Through education, individuals acquire the knowledge, attitudes, and skills necessary for civic participation (UNESCO, 2014). This approach, which has increasingly influenced the curricula of many countries, including Iran, emphasizes practical learning such as group projects and social discussions to help students understand their rights and responsibilities. With the advent of the information age and rapid technological transformations, educational systems have assumed a significant responsibility in equipping citizens with modern skills. In Iran, national documents such as the "Fundamental Transformation of Education" underscore the importance of citizenship education, targeting dimensions such as individual responsibility, interaction with others, respect for nature, and social cooperation. Primary education, particularly the second period (ages 8 to 11), represents a critical opportunity for shaping children's social identity. However, studies indicate that in Iranian textbooks, citizenship concepts are presented sporadically and often in a theoretical manner, with limited use of interactive methods appropriate for this age group. This shortcoming manifests in issues such as diminished dialogue skills, disrespect toward the environment, and the prioritization of individual interests over collective ones. Despite the emphasis placed by higher-level policy documents, there remains a gap in the form of a coherent and practical curriculum for citizenship education at the elementary level. Therefore, the present study seeks to design an optimal curriculum model for citizenship education tailored to second-period elementary students in Iran. In doing so, it aims to identify the necessary foundations and principles while proposing practical methods to achieve this important educational objective.

Method

This study adopted a qualitative approach and employed the Grounded Theory method. Data were collected through semi-structured interviews with 19 experts in education, curriculum planning, and specialists from the Ministry of Education. Data analysis was carried out in three stages—open coding, axial coding, and selective coding—resulting in the extraction of 94 open codes, 28 axial codes, and 12 main categories.

Results

The optimal citizenship education model consists of five main components: causal conditions (effective goal-setting and appropriate content), contextual factors (empowering evaluation, program implementation, and participatory/extra-school learning methods), intervening conditions (macro-level policymaking and organizational factors), strategies (critical thinking, strengthening social skills, and the teacher's role), and outcomes (constructive interaction and the development of civic knowledge and attitudes).

Conclusions

This study, through interview analysis, developed a model for a citizenship education curriculum for the second cycle of elementary school. The model comprises 94 open codes, 28 axial codes, and 12 selective categories, organized into five main components: causal conditions (effective goal-setting and curriculum content), contextual factors (enabling assessment, implementation, and learning methods), intervening conditions (macro-policies and organizational factors), strategies (critical thinking, social skills, and the teacher's role), and outcomes (constructive interaction and fostering citizenship attitudes). The findings align with previous research and indicate that current curricula are predominantly theoretical, whereas effective citizenship education requires practical, participatory, and experiential methods. Effective goal-setting, constructive interaction, and strengthening social skills are identified as primary priorities. Teacher competence, learning outside the school environment, and fostering adaptability are also crucial. The second cycle of elementary school presents a critical opportunity for institutionalizing civic values. However, challenges such as insufficient funding, theoretical content, and a consumptive view of education persist. Investment in teacher training, textbook revision, and technology integration is recommended to address these obstacles.

Recommendations include emphasizing effective goal-setting in policy documents, enhancing social skills through group and project-based activities, empowering teachers, creating civic participation opportunities (e.g., student councils), balancing global citizenship with local identity, utilizing media for cultural cultivation, and piloting the proposed model in selected schools.

Author Contributions

All authors contributed equally to the conceptualization of the article and writing of the original and subsequent drafts.

Data Availability Statement

Data available on request from the authors.

Acknowledgements

The authors would like to thank the anonymous reviewers for their insightful comments and constructive feedback, which significantly improved the quality of this manuscript. We also extend our gratitude to our colleagues for their valuable discussions and technical support throughout this research.

Ethical Considerations

The authors strictly adhered to the highest standards of research integrity. The authors avoided data fabrication, falsification, plagiarism, and any other form of scientific misconduct.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest.

تدوین الگوی مطلوب تربیت شهروندی در دوره دوم ابتدایی

سحر امیریان^۱، مجید علی‌عسگری^۲، علی محبی^۳

۱. دانشجوی دکتری برنامه‌درسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران. رایانامه: amiriansahar070@gmail.com

۲. نویسنده مسئول، دانشیار گروه مطالعات برنامه‌درسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. رایانامه: aliasgai@khu.ac.ir

۳. رییس پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش و استاد گروه علوم تربیتی، دانشگاه امین، تهران، ایران. رایانامه: Mohebbiarr@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی،	هدف: پژوهش حاضر با هدف تدوین الگوی مطلوب برنامه درسی تربیت شهروندی در دوره دوم ابتدایی انجام شده است تا زمینه برای پرورش دانش‌آموزانی مسئولیت‌پذیر، مشارکت‌جو و دارای آگاهی مدنی فراهم شود.
تاریخچه مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۰۲ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۹/۰۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۱۳ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۲۳	روش پژوهش: این مطالعه با رویکرد کیفی و به‌کارگیری روش نظریه داده‌بنیاد انجام گرفت. داده‌ها از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۱۹ نفر از متخصصان تعلیم و تربیت، برنامه‌ریزی درسی و کارشناسان آموزش و پرورش جمع‌آوری شد. تحلیل داده‌ها در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی صورت گرفت که منجر به استخراج ۹۴ کد باز، ۲۸ کد محوری و ۱۲ مقوله اصلی گردید.
کلیدواژه‌ها: برنامه درسی، تربیت شهروندی، دوره دوم ابتدایی، نظریه داده‌بنیاد	یافته‌ها: الگوی مطلوب تربیت شهروندی شامل پنج مؤلفه اصلی شرایط علی (هدف‌گذاری مؤثر و محتوای متناسب)، عوامل زمینه‌ای (ارزشیابی توانمندساز، اجرای برنامه و روش‌های یادگیری مشارکتی و فرامدرسه‌ای)، شرایط مداخله‌گر (سیاست‌گذاری کلان و عوامل سازمانی)، راهبردها (تفکر انتقادی، تقویت مهارت‌های اجتماعی و نقش معلم) و پیامدها (تعامل سازنده و پرورش دانش و نگرش شهروندی) است.
	نتیجه‌گیری: اجرای این الگو می‌تواند به تربیت شهروندانی آگاه، نقاد، مسئول و سازگار با تحولات اجتماعی منجر شود و مسیر طراحی و بهبود برنامه‌های درسی تربیت شهروندی در آینده را تقویت نماید.

استناد: امیریان، سحر؛ علی‌عسگری، مجید و محبی، علی. (۱۴۰۴). تدوین الگوی مطلوب تربیت شهروندی در دوره دوم ابتدایی. پژوهش‌های نوین در مطالعات علوم

انسانی اسلامی، (ویژه نامه) ۴، ۱-۲۳. <https://doi.org/10.22034/api.2026.2080570.1597>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه لرستان.

DOI: <https://doi.org/10.22034/api.2026.2080570.1597>

مقدمه

تربیت شهروندی^۱ به عنوان یکی از ارکان اصلی تعلیم و تربیت، تلاشی هدفمند برای پرورش مهارت‌ها، ارزش‌ها و نگرش‌هایی است که افراد را به عنوان اعضای فعال و مسئولیت‌پذیر جامعه آماده می‌سازد تا در تعاملات اجتماعی، تصمیمات آگاهانه بگیرند و به چالش‌های محلی و ملی پاسخ دهند (یونسکو^۲، ۲۰۱۴؛ بامبر، لوین، و وایت^۳، ۲۰۱۷). در سال‌های اخیر، تربیت شهروندی به عنوان یک رویکرد راهبردی در برنامه‌های آموزشی کشورهای مختلف، از جمله ایران، مورد توجه قرار گرفته و به طور فزاینده‌ای در حال نفوذ به برنامه‌های درسی مدارس است (هاموند و کی^۴، ۲۰۱۷). در واقع، تربیت شهروندی، فرآیندی است برای کسب دانش، نگرش و مهارت‌هایی که شهروندانی آگاه، منتقد، فعال و متعهد به ارزش‌های اجتماعی و اخلاقی را در برابر مسائل محلی، ملی و جهانی پرورش دهد (یونسکو، ۲۰۰۸؛ دیویس^۵، ۲۰۱۴). این رویکرد نه تنها بر انتقال دانش تمرکز دارد، بلکه بر توسعه ظرفیت‌های فردی و جمعی برای مشارکت مدنی تأکید می‌کند، جایی که دانش‌آموزان از طریق تجربیات عملی، مانند پروژه‌های گروهی و بحث‌های اجتماعی، به درک عمیق‌تری از حقوق و مسئولیت‌های خود دست یابند.

نظریه تربیت شهروندی بر این باور استوار است که بسیاری از مسائل کلیدی جامعه، از جمله نابرابری‌های اجتماعی، آسیب‌های زیست‌محیطی، فقدان همبستگی و چالش‌های فرهنگی، نمی‌توانند تنها با دیدگاه‌های فردی یا ملی حل شوند، بلکه نیازمند نهادینه‌سازی ارزش‌های مسئولیت‌پذیری از طریق آموزش است (بوچر^۶، ۲۰۱۷). برای مثال، در کشورهای اروپایی مانند فنلاند، برنامه‌های تربیت شهروندی بر پایه مدل‌های مشارکتی طراحی شده‌اند که دانش‌آموزان را از سنین پایین با مفاهیمی مانند دموکراسی و حقوق بشر آشنا می‌کنند، و این امر منجر به کاهش نرخ خشونت اجتماعی و افزایش مشارکت مدنی شده است. آنچه برنامه درسی تربیت شهروندی را از سایر برنامه‌های آموزشی متمایز می‌کند، بهره‌گیری از روش‌های تعاملی است که به دانش‌آموزان امکان می‌دهد بدون توجه به تفاوت‌های جنسیتی، نژادی، مذهبی یا فرهنگی، روابط عمیق و مشارکتی برقرار کنند (هوسکینز و همکاران^۷، ۲۰۱۴). این روش‌ها، مانند یادگیری مبتنی بر پروژه و بحث‌های گروهی، نه تنها دانش را منتقل می‌کنند، بلکه نگرش‌های همدلانه و مهارت‌های حل تعارض را نیز تقویت می‌نمایند.

رشد سریع فناوری‌های نوین در قرن بیست و یکم، پارادایمی نوین به نام انقلاب اطلاعاتی را پدید آورده که نه تنها عرصه‌های زندگی بشر را دگرگون کرده، بلکه جوامع را به سمت جامعه اطلاعاتی سوق داده است. زیستن در این جوامع، نیازمند مهارت‌های نوینی است که شهروند را برای زندگی مطلوب در جهان معاصر تجهیز کند و بار اصلی این مسئولیت بر دوش نظام‌های آموزشی است. بنابراین، یکی از اهداف محوری آموزش و پرورش، تربیت شهروند شایسته‌ای است که جامعه آینده را هدایت کند. تربیت شهروندی، به عنوان یک استراتژی کلیدی، دانش‌آموزان را با دانش، نگرش و مهارت‌های لازم برای زیستن در جامعه پویا مجهز می‌سازد (ذهبیون، ۱۳۹۳). در این راستا، برنامه‌های درسی مدارس باید بازتاب‌دهنده ارزش‌ها، انتظارات و نیازهای اجتماعی باشند و شناسایی مسائل اجتماعی، هسته مرکزی تصمیم‌گیری آموزشی را تشکیل دهد. به عبارت دیگر، هدف اصلی این برنامه‌ها، جامعه‌پذیری دانش‌آموزان و آماده‌سازی آن‌ها با دانش، ارزش‌ها، گرایش‌ها و مهارت‌های ضروری برای زندگی اجتماعی است (فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۱). پژوهش‌های اخیر نشان می‌دهد که ادغام فناوری‌های دیجیتال، مانند اپلیکیشن‌های آموزشی برای شبیه‌سازی سناریوهای شهروندی، می‌تواند اثربخشی این برنامه‌ها را دوچندان کند (پور سلیم و همکاران، ۱۳۹۸، الرحمن و همکاران^۸، ۲۰۲۴).

1. Citizenship education
2. UNESCO
3. Bamber et al.
4. Hammond & Keating
5. Davies
6. Butcher
7. Hoskins et al.
8. Alrakhman et al.

رسالت نهادهای انسانی، به‌ویژه آموزشی، آمادگی برای مواجهه با تغییرات آینده و سازگاری با آن‌هاست، زیرا کیفیت آینده به چگونگی کسب آمادگی برای تحولات بستگی دارد (بوشوئف و همکاران، ۲۰۲۴). نظام آموزشی، به عنوان محور تربیت سرمایه انسانی و توسعه پایدار، نیازمند نگاهی جامع به برنامه درسی است. در طول تاریخ، تلاش‌های صاحب‌نظران برنامه درسی، غنای این حوزه را افزایش داده است (لرکیان، ۱۳۹۰). برای نمونه، نظریه‌پردازانی مانند جان دیویی بر اهمیت تجربیات عملی در تربیت شهروندی تأکید داشتند، که این دیدگاه در برنامه‌های مدرن آموزشی بازتاب یافته است. در ایران، با توجه به ابعاد متنوع وجودی انسان و نیاز به تربیت برای شکوفایی استعدادها، نظام آموزشی با تدوین "سند تحول بنیادین آموزش و پرورش"، چارچوبی برای تحقق تعالی همه‌جانبه تا سال ۱۴۰۴ فراهم کرده است (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰). این سند بر رویکردهایی مانند تربیت شهروندی تأکید دارد که رشد صلاحیت‌های دانش‌آموزان برای مشارکت در زندگی مدنی را هدف قرار می‌دهد. در این رویکرد، چهار نوع مناسبات کلیدی تبیین شده: مناسبات فردی (خوداندیشی و مسئولیت‌های شخصی)، مناسبات با دیگران (اعتماد و تفاهم)، مناسبات با محیط طبیعی (محبت به طبیعت) و مناسبات اجتماعی (پذیرش قواعد و همکاری گروهی) (شریفی و میرشاه جعفری، ۱۳۹۵). این چارچوب، با الهام از اصول اسلامی و ارزش‌های بومی، تلاش می‌کند تا تربیت شهروندی را با هویت فرهنگی ایران همسو سازد.

اهمیت تعلیم و تربیت رسمی در مدارس، جایی که کودکان ساعات طولانی را در معرض آموزش قرار می‌گیرند، در شکل‌دهی شخصیت شهروندی آن‌ها برجسته است. مدارس، به عنوان مراکز تربیت شهروندان، نقش کلیدی در اجتماعی‌سازی دارند و یادگیری حقوق شهروندی، بخشی جدایی‌ناپذیر از فرایند آموزشی است. تعلیم و تربیت ابتدایی، فرصتی طلایی برای پرورش شهروندان مطلوب و آموزش نقش‌ها، هنجارها و هویت‌های اجتماعی است. بر اساس گزارش یونسکو، دوره ابتدایی زمانی حیاتی است که کودکان پایه‌های هویتی خود را می‌سازند و تجربیات اولیه می‌تواند تأثیر ماندگاری بر رفتارهای مدنی آینده داشته باشد (یونسکو، ۲۰۱۴). در ایران، مطالعات نشان می‌دهد که برنامه‌های درسی ابتدایی، با تمرکز بر مطالعات اجتماعی، پتانسیل بالایی برای ادغام عناصر تربیت شهروندی دارند، اما اغلب به صورت سطحی اجرا می‌شوند (مقدم و همکاران، ۲۰۱۴).

با وجود اهمیت آموزش و پرورش، در کتاب‌های درسی ابتدایی، تربیت شهروندی به صورت پراکنده و غالباً به شکل پند و اندرز ارائه شده و از روش‌های مناسب رده سنی کودکان، برای ارتقای شناخت ارزش‌های اجتماعی و التزام به آموزه‌های شهروندی، کمتر استفاده شده است. جامعه ایران امروز نیازمند انسان‌هایی آگاه، حساس به مسائل اجتماعی، متعهد به ارزش‌های انسانی و دینی است؛ بنابراین، تعلیم و تربیت رسمی باید با برنامه‌های درسی مناسب، رشد بعد اجتماعی شخصیت افراد را تضمین کند. پژوهش‌های تطبیقی، مانند مقایسه برنامه‌های ایران و ژاپن، نشان می‌دهد که فقدان روش‌های تعاملی در ایران، منجر به کاهش اثربخشی تربیت شهروندی شده است (غلامی و زارع، ۲۰۱۵). برای مثال، در ژاپن، برنامه‌های ابتدایی بر فعالیت‌های عملی مانند بازدید از مراکز مدنی تمرکز دارند، در حالی که در ایران، محتوای درسی بیشتر نظری است.

با این حال، علی‌رغم توجه اسناد بالادستی به بعد اجتماعی تربیت، چالش‌هایی مانند خشونت خانوادگی و اجتماعی، بی‌احترامی به محیط زیست، اولویت منافع فردی بر جمعی، فقدان ظرفیت گفتگو، نگرش‌های نابرابر جنسیتی و رفتارهای ناپه‌نجان ترافیکی همچنان پابرجاست. این نشان‌دهنده زمین‌مانده ماندن مأموریت تربیت شهروندی است (بوچر، ۲۰۱۷). آمارهای اخیر از وزارت آموزش و پرورش ایران حاکی از آن است که بیش از ۳۰ درصد دانش‌آموزان ابتدایی در آزمون‌های شهروندی، مهارت‌های پایه‌ای مانند احترام به تفاوت‌های فرهنگی را به طور ناکافی نشان می‌دهند (پور سلیم و همکاران، ۱۳۹۸). بنابراین، سؤال کلیدی این است: برای طراحی برنامه درسی مبتنی بر تربیت شهروندی، چه مبانی، اصول و شیوه‌هایی را باید در نظر گرفت؟ تا چه حد برنامه‌های درسی دوره ابتدایی با عناصر هدف، محتوا، روش و ارزشیابی در تربیت شهروندی همخوانی دارد؟ الگوی عملی مطلوب برای دستیابی به وضعیت ایده‌آل تربیت شهروندی کدام است؟ پژوهش حاضر، با تمرکز بر تدوین الگوی مطلوب تربیت شهروندی در دوره دوم ابتدایی، ویژگی‌های برنامه درسی را بر اساس رویکرد اجتماعی‌شناسایی و الگویی بومی شده برای مدارس ایران پیشنهاد می‌کند.

در اسناد بین‌المللی مانند "تربیت شهروند جهانی: چشم‌انداز در حال ظهور" (یونسکو، ۲۰۱۴)، دلایل اجرای تربیت شهروندی تشریح شده و در اسناد ملی ایران (سند ۲۰۳۰، چشم‌انداز ۱۴۰۴، نقشه جامع علمی و سند تحول)، بر تعامل جهانی و پرورش شهروندانی فعال تأکید شده است (فتحی و اجارگاه و پور سلیم، ۱۳۹۸). با این وجود، برنامه درسی جامعی برای پرورش مهارت‌هایی مانند تفکر انتقادی، مسئولیت‌پذیری، همکاری، احترام به فرهنگ‌ها، آگاهی زیست‌محیطی و حقوق بشر وجود ندارد (بوچر، ۲۰۱۷). کمبود پژوهش‌های مرتبط با تربیت شهروندی در ابتدایی، ضرورت این مطالعه را برجسته می‌کند. این پژوهش بر دوره دوم ابتدایی تمرکز دارد، زیرا این مرحله با تحولات شخصیتی همراه است و شاکله فکری کودک را در روابط اجتماعی شکل می‌دهد. در این دوره، کودکان از ۸ تا ۱۰ سالگی، ظرفیت بالاتری برای درک مفاهیم انتزاعی مانند عدالت اجتماعی دارند، و تجربیات آموزشی می‌تواند پایه‌ای برای رفتارهای مدنی پایدار بسازد (یونسکو، ۲۰۱۴). از این رو پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به این پرسش است که الگوی مناسب برنامه درسی تربیت شهروندی ویژه دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی چگونه است؟

پیشینه پژوهش

بررسی پیشینه پژوهش، به عنوان پایه‌ای برای تدوین الگوی مطلوب تربیت شهروندی در دوره دوم ابتدایی، نقش کلیدی در شناسایی مبانی نظری، تجربیات عملی و چالش‌های موجود ایفا می‌کند. این بررسی نه تنها به غنای مفهومی موضوع کمک می‌کند، بلکه فرضیات یا سؤالات پژوهشی را بر اساس یافته‌های پیشین تنظیم می‌نماید (کرم‌افروز و همکاران، ۱۳۹۰). پژوهش‌های داخلی و خارجی مرتبط با تربیت شهروندی، با تمرکز بر جنبه‌های نظری، عملی و چالش‌ها، خلاصه شده‌اند و جریان منطقی از مبانی به الگوسازی را دنبال می‌کنند.

در پژوهش‌های داخلی، شهریار و بزرگر (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان "نقش مدارس در تربیت شهروند فعال" دریافتند که آموزش و پرورش نقش اساسی در تربیت شهروندان و توسعه حقوق انسانی دارد و نظام آموزشی باید با تمرکز بر آگاهی و مشارکت فعال، شهروندانی مؤثر متناسب با ارزش‌های اجتماعی تربیت کند. آشپز و همکاران (۱۳۹۹) در بررسی تحلیلی "میزان توجه به ابعاد زیبایی‌شناسی تربیت شهروندی در کتاب‌های درسی دوره اول ابتدایی" دریافتند که در بعد شناختی بیشترین فراوانی به میهن‌پرستی و کمترین به مردم‌سالاری، در بعد عاطفی بیشترین به مسئولیت‌پذیری و کمترین به احترام به طبیعت، و در بعد رفتاری بیشترین به حل مسئله و کمترین به بروز عواطف و شناخت تفاوت‌ها اختصاص دارد. صحرانشین و هاشمی (۱۳۹۹) در تحقیقی با عنوان "تبیین مبانی تربیت سیاسی و اجتماعی در اندیشه‌های دیوبندی و مطهری به منظور تدوین الگوی تربیت شهروندی برای آموزش و پرورش" دریافتند که جامعه جهانی نیازمند انسان‌های آگاه، مسئول و مشارکت‌جو است و تربیت رسمی باید با تجدیدنظر در اهداف و روش‌ها، تربیت شهروندی را در صدر قرار دهد. صالحی و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان "ارائه الگو برای تربیت شهروند تراز جامعه اسلامی بر اساس رهیافت‌هایی از رساله حقوق امام سجاد (ع)" دریافتند که افزایش دانش و مهارت‌های تحلیلی حقوق شهروندی برای تربیت شهروند مسلمان مفید و فعال ضروری است. بهشتی، فاتحی، فیاض و بلندهمتان (۱۳۹۸) در تحقیقی با عنوان "تحلیل مبانی تربیت شهروندی از منظر آموزه‌های قرآن کریم" دریافتند که مبانی شامل توحیدمحوری، کرامت انسان، مسئولیت‌پذیری و همدلی است و ویژگی‌های شهروند مطلوب مسلمان احترام به حقوق، حسن خلق و یاری‌رسانی به دیگران را در بر می‌گیرد. باباخانی، صالحی، قائدی و کشاورز (۱۳۹۸) در مطالعه‌ای با عنوان "جایگاه تربیت شهروندی در گفتمان‌های سیاسی بعد از انقلاب اسلامی ایران: مطالعه موردی گفتمان‌های عدالت‌محوری و اعتدال" دریافتند که در گفتمان عدالت‌محوری حقوق اجتماعی-اقتصادی و در اعتدال حقوق سیاسی-مدنی مطالبات اصلی هستند، اما تمرکز بر وظایف دولت بیش از نقش شهروندان است و شهروند به صورت تک‌بعدی بازنمایی می‌شود. فرم‌هینی‌فراهانی (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان "الگوی تربیت شهروندی فضیلت‌گرای ارتباطی، الگویی برای تربیت سیاسی و اجتماعی" دریافتند که ۱۶ الگوی نظری به دو رویکرد محافظه‌کار و پیشرفت‌گرا تقسیم می‌شوند و رویکرد فضیلت‌گرای ارتباطی برای جمهوری اسلامی مناسب است. فتحی و سعادت‌مند (۱۳۹۴) در مطالعه‌ای با عنوان "تربیت شهروندی در دانش‌آموزان ابتدایی" دریافتند که آموزش و پرورش در جامعه‌پذیری و آماده‌سازی برای نقش شهروندی مبتنی بر دانایی و مهارت‌های حل مسئله نقش دارد.

در پژوهش‌های خارجی، فبریانتی^۱ و همکاران (۲۰۲۵) در پژوهشی با عنوان «ساخت شخصیت مدنی از طریق یادگیری آموزش مدنی مبتنی بر ارزش در سطح ابتدایی» دریافتند که آموزش مدنی مبتنی بر ارزش‌ها در دوره ابتدایی نقش کلیدی در شکل‌گیری شخصیت مدنی دانش‌آموزان دارد و روش‌هایی مانند مطالعات موردی، نقش‌آفرینی و گفت‌وگوهای تأملی به‌طور مؤثری ارزش‌های دموکراسی، عدالت، مسئولیت اجتماعی و مشارکت فعال را در آنان نهادینه می‌کنند، هرچند اجرای آن با چالش‌هایی مانند محدودیت منابع انسانی و امکانات همراه است، اما سیاست برنامه درسی مردکا و حمایت جامعه و والدین فرصت‌های وسیعی برای تقویت آن فراهم می‌آورد. راهایو^۲ و همکاران (۲۰۲۴) در پژوهشی با عنوان «اهمیت حیاتی آموزش مدنی برای دانش‌آموزان دبستان» دریافتند که آموزش مدنی در مدارس ابتدایی، به‌ویژه در عصر دیجیتال‌سازی ۵.۰، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است و با تجهیز دانش‌آموزان به ارزش‌های تحمل، تفکر انتقادی و شخصیت خوب، آنان را به شهروندان مسئول و اخلاقی با شخصیت برتر تبدیل می‌کند. رابرتز^۳ و همکاران (۲۰۱۹) در پژوهشی با عنوان «شهروندی و آموزش مدنی در کاستاریکا، میانمار و ایالات متحده» دریافتند که دیدگاه معلمان دوره متوسطه متفاوت است: در آمریکا بر استفاده از دیدگاه‌های چندگانه برای بررسی مسائل جهانی، در کاستاریکا بر مهارت‌های عملی با تمرکز ملی‌گرایانه، و در میانمار بر وابستگی تقریباً کامل به کتاب‌های درسی و زمینه فرهنگی-اجتماعی محلی تأکید می‌شود. این مطالعه تعاریف غالب شهروندی را گسترش داده و بر اهمیت چارچوب قوم‌نگارانه فراملی تأکید کرده و به گفت‌وگو بین‌المللی آموزش مدنی کمک می‌کند.

علی‌رغم غنای پژوهش‌های داخلی و خارجی در مبانی نظری (مانند الگوهای اسلامی و دموکراتیک) و تحلیل‌های درسی (مانند کتاب‌های ابتدایی)، خلأ قابل توجهی در تدوین الگوی عملی و یکپارچه برای تربیت شهروندی در دوره دوم ابتدایی (پایه‌های ۳-۶) وجود دارد. بیشتر مطالعات بر دوره اول ابتدایی یا سطوح بالاتر تمرکز دارند و ادغام ارزش‌های بومی (اسلامی-ایرانی) با رویکردهای جهانی (یونسکو) در یک الگوی عملکرده‌محور، کمتر کاوش شده است. این پژوهش با هدف پر کردن این خلأ، الگویی بومی شده و قابل اجرا پیشنهاد می‌دهد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر بر اساس نظریه داده بنیاد، به عنوان یکی از روش‌های مطرح در پژوهش‌های کیفی انجام خواهد شد. این روش که پایه گذاران آن گلیسر و اشتراوس هستند، بر نوعی استقراء استوار است که به پژوهشگر امکان می‌دهد تا به جای اتکا به نظریه‌های موجود، خود به تدوین نظریه اقدام نماید و به وسیله داده‌های منتج از پژوهش، نظریه تولید می‌کند. لذا کسب شناخت پیرامون موضوع مورد مطالعه را برای پژوهشگر امکان‌پذیر می‌نماید. در این روش جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها و نظریه احتمالی نهایی، با یکدیگر ارتباط نزدیکی دارند و محقق به جای پیش فرض گرفتن یک نظریه با ورود به حوزه مورد مطالعه به داده‌ها اجازه می‌دهد تا نظریه را پدید آورند (اشتراوس و کوربین^۴، ۱۹۹۸).

جامعه آماری این پژوهش در بخش کیفی جهت مصاحبه شامل متخصصین حوزه تعلیم و تربیت (برنامه ریزی درسی، فلسفه تعلیم و تربیت و اساتیدی که در حوزه تربیت شهروندی تالیفات دارند) خواهد بود، و در بخش کمی و برای اعتبار بخشی مدل طراحی شده، شامل معلمان مدارس ابتدایی دوره دوم (پایه‌های چهارم، پنجم و ششم) شاغل در آموزش و پرورش تالش در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ می‌باشد.

روش نمونه‌گیری هدفمند است. از آنجایی که برای پاسخ به سوال اول در روش پژوهش کیفی و از نوع روش نظریه‌برخاسته از داده‌ها استفاده می‌شود، به علت اینکه در روش پژوهش کیفی، هدف پژوهش بررسی عمیق نمونه‌هاست، اندازه نمونه، مستلزم معامله‌ای پایاپای با عمق پژوهش است. به زعم برخی متخصصان، نمونه‌گیری تا آنجا ادامه می‌یابد که نمونه جدید،

1. Febrianti et al.
2. Rahayu et al.
3. Roberts et al.
4. Strauss & Corbin

اطلاعات جدیدی به پژوهش اضافه نکند (گال و همکاران^۱، ۲۰۰۳). علاوه بر این، نمونه گیری در پژوهش کیفی انعطاف پذیر است و این انعطاف پذیری ناشی از ماهیت غیر قابل پیش بینی طرح در پژوهش کیفی است. در این پژوهش، محقق قصد دارد نمونه هایی را انتخاب کند که بیشترین اطلاعات را در اختیار وی قرار دهند، بنابراین از روش نمونه گیری مرتبط یا هدفمند استفاده خواهد شد. مزیت این نوع نمونه گیری این است که بر اساس چارچوب مفهومی پژوهش، به پیش رفته و از این طریق می توان به تفکیک سوال ها یا مقوله های تعریف شده، به شناسایی و انتخاب و دسته بندی منابع پرداخت (کری پندورف^۲، ۲۰۰۴). ابزار گردآوری داده ها مصاحبه با متخصصان برنامه درسی، فلسفه تعلیم و تربیت و اساتیدی که در حوزه تربیت شهروندی تالیفاتی داشته اند بوده و در بخش کمی پرسشنامه ای که از طریق الگوی طراحی شده در بخش کیفی می باشد است. در پژوهش حاضر برای تجزیه و تحلیل داده ها بنا به اقتضای هر یک از سوالات و روش های پاسخگویی به آنها از روش های مختلفی استفاده شد:

جهت تحلیل اطلاعات حاصل از مصاحبه، از روش تحلیل مقایسه مداوم کوربین و اشتراوس که شامل سه مرحله کد گذاری باز، کد گذاری محوری و کد گذاری انتخابی است استفاده شد. حین انجام مصاحبه، کلیه شرح نظرات مصاحبه شوندهگان ضبط و نگه داری شده و نظرات آنان به همراه مشاهدات مصاحبه گر، به متن تبدیل شد. هر مصاحبه بلافاصله پس از انجام، تحلیل شد و بر اساس یافته های حاصل، برنامه مصاحبه بعدی تنظیم گردید. بعد از رسیدن به نقطه اشباع در نظرات ارائه شده توسط مصاحبه شوندهگان، کد های اولیه ایجاد گردیده و در قالب جدولی جداگانه تنظیم و سپس بر اساس قاعده کد گذاری ثانویه اقدام گردید. کد گذاری محوری مرحله دوم تجزیه و تحلیل در روش نظریه برخاسته از داده هاست. هدف از این مرحله برقراری رابطه بین طبقه های تولید شده (در مرحله گذاری باز) است. ارتباط سایر طبقه ها با طبقه محوری در پنج عنوان می تواند تحقق داشته باشد که عبارتند از: شرایط علی، پدیده محوری، راهبردها و کنش ها، بستر حاکم و پیامدها (اشتراوس و کوربین، ۱۹۹۸).

جهت تجزیه و تحلیل داده های حاصل از پرسش نامه، ابتدا تمام داده ها بر اساس روش های معمول و واقعیت گزینه های مطرح در پرسش نامه، کد گذاری شدند و کیفیات حاصل به مقیاس های ریاضی تبدیل شدند بعد از روش های معمول در آمار توصیفی، نظیر جداول فراوانی، محاسبه شاخص های آماری و همچنین از روش های آمار استنباطی برای تحلیل داده ها استفاده شد. برای تجزیه و تحلیل سوالات و اعتبار سنجی مدل پژوهش از روش معادلات ساختاری استفاده شد.

یافته ها

در این بخش به بررسی و تجزیه و تحلیل مصاحبه انجام شده با خبرگان در مبحث شناسایی و تبیین ویژگی های برنامه درسی تربیت شهروندی و ارائه الگوی مطلوب در دوره دوم ابتدایی (شامل اساتید دانشگاهی برنامه ریزی درسی، کارشناسان آموزش و پرورش و مدیران و معلمان با سابقه دوره ابتدایی) به تعداد ۱۹ نفر می پردازد. مصاحبه ها با هدف آگاهی از نگرش متخصصان مزبور نسبت به چگونگی طراحی الگوی ویژگی های برنامه درسی تربیت شهروندی انجام شده است. به منظور جمع آوری داده ها، تمامی مصاحبه ها توسط محقق انجام گردیده است. همچنین مقالاتی در این باره مورد بحث و بررسی قرار گرفت که مکمل این مصاحبه ها می باشد.

این فصل با معرفی مصاحبه شوندهگان و متغیرهای جمعیت شناختی مربوط به ایشان شروع می گردد. در ادامه، به مرور شرایط علی و زمینه ای مستخرج از مصاحبه ها پرداخته شده است. پس از آن در مورد عوامل مداخله گر، راهبردها و پیامدهای این عوامل بحث و بررسی می گردد. در واقع این بخش به بررسی چگونگی شناسایی عوامل مرتبط با الگوی ویژگی های برنامه درسی تربیت شهروندی می پردازد.

در این بخش به منظور تحلیل داده های کیفی از روش داده بنیاد استفاده شده است که شامل مراحل زیر می باشد:

کدگذاری باز؛ در این مرحله، محقق با مرور مجموعه داده های گردآوری شده، تلاش می کند که مفاهیم مستتر در مصاحبه ها را باز شناسد. این مرحله از کدگذاری، کدگذاری باز نامیده می شود، چراکه محقق با ذهنی باز به نام گذاری مفاهیم پرداخته و محدودیتی برای تعیین کدها قائل نیست. هدف از کدگذاری باز، تجزیه مجموعه داده های کیفی گردآوری شده به کوچک ترین اجزای مفهومی

ممکن است. در جداول بعدی، به شرح و بررسی کدگذاری‌های باز پرداخته شده است. در کدگذاری باز، کوچک‌ترین واحدهای مفهومی در داده‌های کیفی گردآوری شده از طریق مصاحبه با رویکرد اکتشافی استخراج می‌شوند.

در ابتدا پس از بررسی داده‌های به دست آمده از متن ۱۹ مورد مصاحبه انجام شده، ۹۴ عدد کد باز طبق جدول ۴-۱ استخراج گردید. در کدگذاری محوری، مقوله‌های جدا از هم در چهارچوبی معنادار در کنار یکدیگر قرار می‌گیرند و روابط میان آن‌ها، به‌ویژه رابطه مقوله محوری با سایر مقوله‌ها، مشخص می‌شود. هدف از این مرحله از کدگذاری، برقراری رابطه بین طبقه‌های تولیدشده در مرحله کدگذاری باز است و به نظریه پرداز کمک می‌کند که فرآیند ایجاد نظریه را به آسانی انجام دهد. کدگذاری محوری، منجر به ایجاد گروه‌ها و مقوله‌ها می‌شود. تمامی کدهای مشابه در گروه خاص خود قرار می‌گیرند. نتایج حاصل از کدگذاری محوری در جدول ۴-۲ نشان داده شده است. مشاهده می‌گردد ۹۴ کد اولیه در قالب ۲۸ کد محوری دسته‌بندی شده‌اند.

کدگذاری انتخابی، فرآیند پالایش مقوله‌ها، یکپارچه‌سازی آن‌ها و نیز پیوند دادن مقولات به یکدیگر است (لی، ۲۰۰۱). در این مرحله از فرآیند کدگذاری، می‌بایست ضمن تجمیع و تبیین ارتباط بین مقوله‌ها، فرآیند رسیدن به یک تئوری و بیان مدل آن را نهایی کرده، با در کنار هم قرار دادن مقوله‌ها حول یک مقوله مرکزی، یک روایت تئوریک و نظام‌مند طرح شود.

جدول ۱. کدگذاری الگوی ویژگی‌های برنامه درسی تربیت شهروندی در دوره دوم ابتدایی

ردیف	کدهای باز	کدهای محوری	کدهای انتخابی	مقوله محوری
۱	ضرورت تربیت معلم برای آموزش شهروندی	مسئولیت‌پذیر بودن	هدف گذاری مؤثر	شرایط علی الگوی برنامه درسی تربیت شهروندی در دوره دوم ابتدایی
۲	بالا بردن انگیزه مجریان طرح برای اجرا برنامه درسی تربیت شهروندی			
۳	تدوین سیاست‌های مناسب در جهت تحقق برنامه درسی تربیت شهروندی			
۴	بالا بردن حساسیت عوامل اجرا و یادگیرندگان نسبت به طرح			
۵	اشراف به تنوعات فرهنگی و ارزش‌ها	اشراف بر مسائل اجتماعی		
۶	شناخت حقوق و مطالبات خود در جامعه			
۷	فراهم آوردن فرصت همبستگی برای دانش‌آموزان			
۸	حس قدرشناسی نسبت به میراث فرهنگی و هویت ملی			
۹	همسو بودن محتوا با نیازهای جامعه	تناسب محتوای با ارزش‌های اجتماعی	محتوای برنامه درسی	
۱۰	لزوم سرلوحه قرار دادن آموزش شهروندی برای ارتقا سلامت روان			
۱۱	آموزش رعایت جانب عدالت و انصاف توسط دانش‌آموزان			
۱۲	محدود نکردن آموزش به کلاس درس	انعطاف محتوایی		
۱۳	محدود نکردن محتوا به کتاب درسی			
۱۴	لزوم ارتباط منطقی مطالب در دوره ابتدایی			
۱۵	لزوم تدوین محتوای مناسب برای گروه‌های سنی			
۱۶	رعایت حقوق یکدیگر با توجه به آموزه‌های دینی	تناسب محتوا با آموزه‌های اخلاقی و دینی		
۱۷	لزوم تطبیق هدف تربیت شهروندی با مبانی اخلاق			
۱۸	استفاده از منابع اسطوره‌های اخلاقی در آموزش به‌عنوان الگو			
۱۹	تأکید محتوا به توسعه ارزش‌های بنیادین اخلاقی			
۲۰	استفاده از روش‌های مبتنی بر تحقیق	شویه‌ی ارزشیابی توانمندساز		ارزشیابی برنامه درسی
۲۱	استفاده از روش‌های ارزشیابی مبتنی بر گزارش‌نویسی و گزارش‌های تیمی			
۲۲	ارزیابی از یادگیری دانش‌آموز به کمک خودش			
۲۳	انجام ارزشیابی به شیوه‌ی همسان‌سنجی توسط دانش‌آموزان			
۲۴	نظام مناسب نمره‌گذاری و امتحانات	عدم تأکید بر کمیت‌گرایی		
۲۵	نحوه درست ارائه تکالیف درسی			
۲۶	کنترل حجم زیاد و سنگین نبودن محتوای کتاب‌ها			
۲۷	شرکت کردن معلم در کلاس‌های توانمندسازی و هم‌اندیشی	آموزش و توانمندسازی نیروی انسانی	اجرای برنامه درسی	
۲۸	تشکیل شورای دانش‌آموزان و معلمان			
۲۹	ایجاد فرصت مطالعاتی ویژه معلمان			

ردیف	کدهای باز	کدهای محوری	کدهای انتخابی	مقوله محوری
۳۰	تأکید بر برخورد علمی با مسائل	حمایت مدیران ارشد	روش های یادگیری	مقوله محوری
۳۱	نمایش آزاد استعدادها و توانایی ها			
۳۲	جو حمایتی مدرسه			
۳۳	درگیر ساختن دانش آموزان در فرایندهای یاددهی و یادگیری	یادگیری مشارکتی		
۳۴	مشارکت با دانش آموزان در تعیین قوانین و مقررات کلاس			
۳۵	ایجاد موقعیت مبهم و معماگونه در دانش آموزان			
۳۶	تشکیل گروه های همیار خارج از کلاس			
۳۷	استفاده از رسانه جمعی و عمومی در یادگیری	یادگیری خارج از جو مدرسه		
۳۸	استمرار یادگیری در محیط خانواده و گروه همسالان			
۳۹	استفاده مؤثر از فضای مجازی			
۴۰	توانایی مدارس در تأمین هزینه ها و تهیه امکانات	بودجه و اعتبارات	سیاست گذاری کلان	شرایط مداخله گر الگوی برنامه درسی تربیت شهروندی در دوره دوم ابتدایی
۴۱	سرمایه گذاری کافی			
۴۲	کفایت بودجه های تخصیص داده شده			
۴۳	در دسترس بودن خط مشی مناسب	برنامه ریزی مناسب		
۴۴	آموزش در فضایی به دوراز استرس			
۴۵	منابع علمی مورد نیاز برای کمک به معلمان			
۴۶	یادگیری معلمان در مسیر شغلی	رهبری آموزشی مؤثر	عوامل سازمانی	
۴۷	عملکرد مناسب گروه های آموزشی و آموزش صحیح معلمان			
۴۸	تفویض اختیار و آزادی عمل به معلمان			
۴۹	قوانین و مقررات منعطف	رضایت معلمان		
۵۰	ایجاد امکان تجربه و آزمایش	ارتقا مهارت خلاقیت و نوآوری دانش آموزان	تفکر انتقادی	
۵۱	توانمندی در استفاده خلاقانه از منابع متنوع به منظور کسب دانش			
۵۲	ارتقا سواد رسانه های دانش آموزان			
۵۳	توانمندی در بررسی قضایا از زوایای مختلف	تفسیر منطقی اطلاعات		
۵۴	توانمندی در داوری و قضاوت درست			
۵۵	ارتقاء توانمندی پرسشگری در دانش آموزان			
۵۶	کمک به ایجاد صلح پایدار	تعامل گرایی اجتماعی	تقویت مهارت های اجتماعی	راهبردهای توسعه الگوی برنامه درسی تربیت شهروندی در دوره دوم ابتدایی
۵۷	وفاداری به ملت			
۵۸	دلواپسی نسبت به محیط زیست			
۵۹	ایجاد حس تعلق به میهن در دانش آموزان	توسعه مهارت فردی		
۶۰	مشارکت متفکرانه دانش آموزان در امور مدنی			
۶۱	آشنایی با زبان های روز دنیا			
۶۲	آشنایی و تسلط بر فناوری اطلاعات و ارتباطات	توسعه مهارت فردی		
۶۳	مقابله با هیجانات منفی و استرس			
۶۴	توسعه مهارت تصمیم گیری			
۶۵	خودکنترلی و خود مدیریتی	شایستگی معلم		
۶۶	لزوم تولید محتوا توسط برنامه ریزان و معلمان حرفه ای			
۶۷	تعهد و مشارکت			
۶۸	صلاحیت علمی و تحصیلی معلمان	نقش معلم		
۶۹	لزوم داشتن سواد و روابط عمومی بالا برای معلم			
۷۰	روش تدریس مبتنی بر گفتگو			
۷۱	استفاده از روش حل مسئله در تدریس	روش تدریس		
۷۲	روش تدریس تیمی، مشارکتی و اکتشافی			
۷۳	مشارکت دادن دانش آموزان	راهنما و تسهیل گری		
۷۴	آگاهی به نیازهای دانش آموزان			

ردیف	کدهای باز	کدهای محوری	کدهای انتخابی	مقوله محوری	
۷۵	توجه به ویژگی‌های فردی دانش‌آموزان				
۷۶	القای احساس هویت و اعتماد به نفس				
۷۷	توانمندی دانش‌آموزان در حل مناقشات به صورت مطلوب و دور از خشونت	پرورش روحیه	تعامل مؤثر و سازنده	پیامدهای اجرای الگوی برنامه درسی تربیت شهروندی در دوره دوم ابتدایی	
۷۸	توجه به تفاوت‌های فرهنگی و قومی	انعطاف‌پذیری و سازگاری			
۷۹	ارتباط دانش‌آموز با جامعه و اجتماعات محلی	احترام به عقاید متفاوت			
۸۰	فرصت ابراز عقیده به تمامی دانش‌آموزان	همکاری مستمر در محیط کلاس			
۸۱	قبول پاسخ‌های غیر معمول				
۸۲	همکاری فعال دانش‌آموزان با همدیگر در فرایند یادگیری				
۸۳	مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان				
۸۴	جو کلاس مبتنی بر صمیمیت و امنیت	ارتقا فردی			پرورش دانش و نگرش شهروندی
۸۵	شهروند آگاه و مسئول حاصل تربیت شهروندی				
۸۶	توانمندی فرد در مدیریت و تصمیم‌گیری درست				
۸۷	ظهور اخلاق فردی و اجتماعی				
۸۸	آگاهی از مقررات نهادهای اجتماعی، سیاسی و حقوقی		شناخت محیطی		
۸۹	آشناسازی دانش‌آموزان با حقوق بشر				
۹۰	آگاهی نسبت به جریان‌ات و رویدادهای مهم جامعه				
۹۱	آگاهی از فرایندهای سیاسی مانند انتخابات و قانون‌گذاری				
۹۲	رشد توانایی بحث و گفتگوی کارآمد و اثربخش		رشد ارتباطی		
۹۳	پرورش دانش‌آموزانی توانا به برقراری ارتباط با دیگران				
۹۴	توانایی تسلط بر کار گروهی و جمعی				

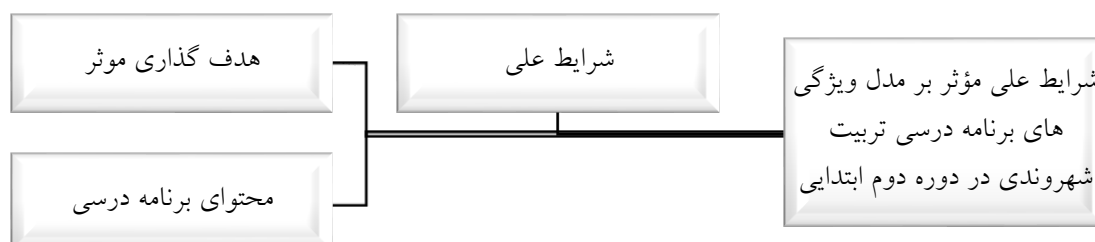
مقوله محوری اصلی

مقوله محوری اصلی، صورت ذهنی از پدیده ایست که اساس فرآیند است (دانایی فرد و امامی، ۱۳۸۶)؛ بنابراین، بر اساس نتیجه حاصل از مصاحبه‌ها و پس از کدگذاری باز و محوری داده‌ها و بررسی ویژگی موردنیاز برای مقوله محوری اصلی، «ویژگی‌های برنامه درسی تربیت شهروندی در دوره دوم ابتدایی» به‌عنوان مقوله محوری اصلی انتخاب شد. چراکه مقوله محوری ویژگی‌های برنامه درسی تربیت شهروندی در دوره دوم ابتدایی می‌تواند سایر مقوله‌های محوری را در بر گرفته و با آن‌ها تجانس مفهومی دارد.

شرایط علی

بنا به تعریف شرایط علی در الگوی پارادایمی، شرایط و عواملی‌اند که باعث ایجاد و توسعه‌ی مقوله محوری اصلی می‌شوند. از میان مقوله‌های محوری تدوین‌شده، مقوله‌ی محوری «شرایط علی الگوی ویژگی‌های برنامه درسی تربیت شهروندی در دوره دوم ابتدایی» به‌عنوان مقوله تشکیل‌دهنده شرایط علی است که خود شامل دو کد هدف‌گذاری مؤثر و محتوای برنامه درسی می‌باشد.

شکل ۱. شرایط علی

نتایج کدگذاری محوری

با توجه به نتایج حاصل از مصاحبه‌های صورت گرفته در این بخش مسئولیت‌پذیر بودن، اشراف بر مسائل اجتماعی، تناسب محتوای با ارزش‌های اجتماعی، انعطاف محتوایی و تناسب محتوا با آموزه‌های اخلاقی و دینی به‌عنوان نتایج کدگذاری محوری مدنظر قرار می‌گیرد.

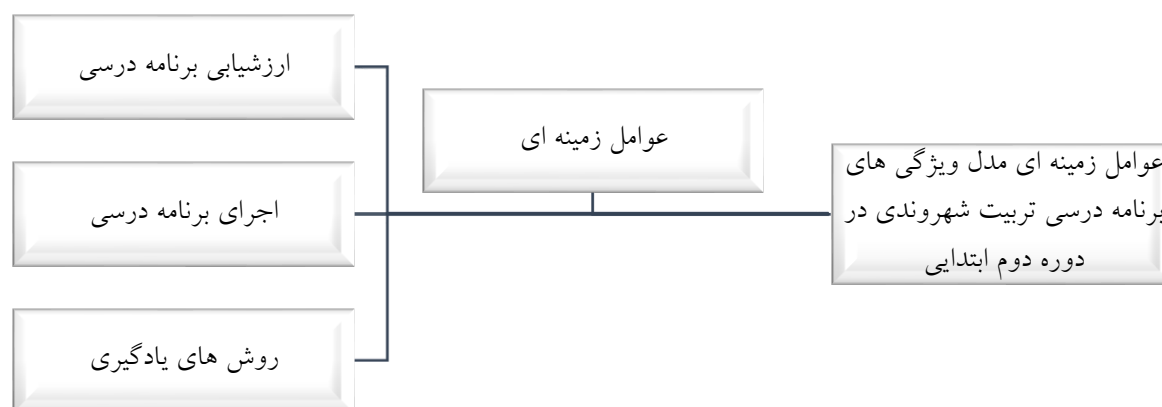
نتایج کدگذاری باز

یادداشت‌های منتهی به کدهای باز مشارکت‌کننده‌ها شامل: ضرورت تربیت‌معلم برای آموزش شهروندی، بالا بردن انگیزه مجریان طرح برای اجرا برنامه درسی تربیت شهروندی، تدوین سیاست‌های مناسب در جهت تحقق برنامه درسی تربیت شهروندی، بالا بردن حساسیت عوامل اجرا و یادگیرندگان نسبت به طرح، اشراف به تنوعات فرهنگی و ارزش‌ها، شناخت حقوق و مطالبات خود در جامعه، فراهم آوردن فرصت همبستگی برای دانش‌آموزان، حس قدرشناسی نسبت به میراث فرهنگی و هویت ملی، همسو بودن محتوا با نیازهای جامعه، لزوم سرلوحه قرار دادن آموزش شهروندی برای ارتقا سلامت روان، آموزش رعایت جانب عدالت و انصاف توسط دانش‌آموزان، محدود نکردن آموزش به کلاس درس، محدود نکردن محتوا به کتاب درسی، لزوم ارتباط منطقی مطالب در دوره ابتدایی، لزوم تدوین محتوای مناسب برای گروه‌های سنی، رعایت حقوق یکدیگر با توجه به آموزه‌های دینی، لزوم تطبیق هدف تربیت شهروندی با مبانی اخلاق، استفاده از منابع اسطوره‌های اخلاقی در آموزش به‌عنوان الگو و تأکید محتوا به توسعه ارزش‌های بنیادین اخلاقی می‌باشد.

عوامل زمینه‌ای

منظور از عوامل زمینه‌ای در مدل پارادایمی پژوهش شرایط ویژه‌ای است که پدیده در آن قرار دارد که در این تحقیق با عنوان «عوامل زمینه‌ای الگوی ویژگی‌های برنامه درسی تربیت شهروندی در دوره دوم ابتدایی» مورد بررسی قرار می‌گیرد؛ که خود شامل سه کد انتخابی ارزشیابی برنامه درسی، اجرای برنامه درسی و روش‌های یادگیری می‌باشد.

شکل ۲. عوامل زمینه‌ای

نتایج کدگذاری محوری

با توجه به نتایج حاصل از مصاحبه‌های صورت گرفته در این بخش شیوه‌ی ارزشیابی توانمندساز، عدم تأکید بر کمیت گرایی، آموزش و توانمندسازی نیروی انسانی، حمایت مدیران ارشد، یادگیری مشارکتی و یادگیری خارج از جو مدرسه به‌عنوان نتایج کدگذاری محوری مدنظر قرار می‌گیرد.

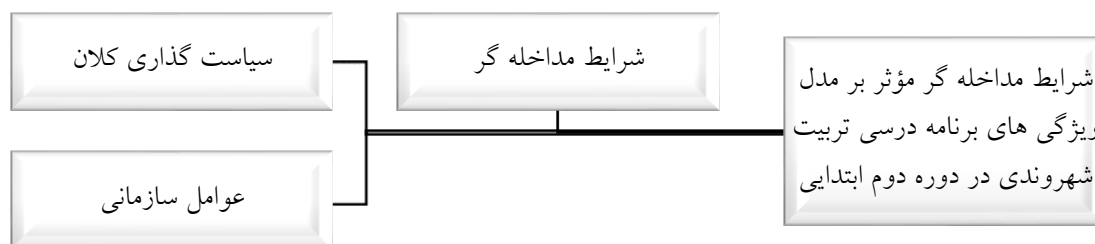
نتایج کدگذاری باز

یادداشت‌های منتهی به کدهای باز مشارکت‌کننده‌ها شامل: استفاده از روش‌های مبتنی بر تحقیق، استفاده از روش‌های ارزشیابی مبتنی بر گزارش‌نویسی و گزارش‌های تیمی، ارزیابی از یادگیری دانش‌آموز به کمک خودش، انجام ارزشیابی به شیوه‌ی همسان‌سنجی توسط دانش‌آموزان، نظام مناسب نمره‌گذاری و امتحانات، نحوه درست ارائه تکالیف درسی، کنترل حجم زیاد و سنگین نبودن محتوای کتاب‌ها، شرکت کردن معلم در کلاس‌های توانمندسازی و هم‌اندیشی، تشکیل شورای دانش‌آموزان و معلمان، ایجاد فرصت مطالعاتی ویژه معلمان، تأکید بر برخورد علمی با مسائل، نمایش آزاد استعدادها و توانایی‌ها، جو حمایتی مدرسه، درگیر ساختن دانش‌آموزان در فرایندهای یاددهی و یادگیری، مشارکت با دانش‌آموزان در تعیین قوانین و مقررات کلاس، ایجاد موقعیت مبهم و معماگونه در دانش‌آموزان، تشکیل گروه‌های همیار خارج از کلاس، استفاده از رسانه جمعی و عمومی در یادگیری، استمرار یادگیری در محیط خانواده و گروه همسالان و استفاده مؤثر از فضای مجازی می‌باشد.

شرایط مداخله‌گر

این شرایط مجموعه‌ای از وضعیت‌ها هستند که ضمن تأثیر بر راهبردها (کنش) و مقوله محوری اصلی، مداخله‌گری سایر عوامل را تسهیل یا محدود می‌کنند؛ که در این تحقیق با عنوان «شرایط مداخله‌گر الگوی ویژگی‌های برنامه درسی تربیت شهروندی در دوره دوم ابتدایی» موردبررسی قرار می‌گیرند؛ که خود شامل دو کد انتخابی سیاست‌گذاری کلان و عوامل سازمانی می‌باشد.

شکل ۳. شرایط مداخله‌گر

نتایج کدگذاری محوری

با توجه به نتایج حاصل از مصاحبه‌های صورت گرفته در این بخش بودجه و اعتبارات، برنامه‌ریزی مناسب، رهبری آموزشی مؤثر و رضایت معلمان به‌عنوان نتایج کدگذاری محوری مدنظر قرار می‌گیرد.

نتایج کدگذاری باز

یادداشت‌های منتهی به کدهای باز مشارکت‌کننده‌ها شامل: توانایی مدارس در تأمین هزینه‌ها و تهیه امکانات، سرمایه‌گذاری کافی، کفایت بودجه‌های تخصیص داده‌شده، در دسترس بودن خط‌مشی مناسب، آموزش در فضایی به‌دوراز استرس، منابع علمی مورد نیاز برای کمک به معلمان، یادگیری معلمان در مسیر شغلی، عملکرد مناسب گروه‌های آموزشی و آموزش صحیح معلمان، تفویض اختیار و آزادی عمل به معلمان، قوانین و مقررات منعطف می‌باشد.

راهبردها

راهبردها بیانگر رفتارها، فعالیت‌ها و تعاملات هدف‌داری‌اند که در پاسخ به مقوله محوری اصلی و تحت تأثیر شرایط علی اتخاذ می‌شوند. این مقوله‌ها که در این تحقیق با عنوان «راهبردهای الگوی ویژگی‌های برنامه درسی تربیت شهروندی در دوره دوم

ابتدایی» مورد بررسی قرار می‌گیرد که از طریق سه کد انتخابی تفکر انتقادی، تقویت مهارت‌های اجتماعی و نقش معلم سنجیده می‌شود.

شکل ۴. راهبردها

نتایج کدگذاری محوری

با توجه به نتایج حاصل از مصاحبه‌های صورت گرفته در این بخش ارتقا مهارت خلاقیت و نوآوری دانش‌آموزان، تفسیر منطقی اطلاعات، تعامل‌گرایی اجتماعی، توسعه مهارت فردی، شایستگی معلم، روش تدریس، راهنما و تسهیل‌گری به‌عنوان نتایج کدگذاری محوری مدنظر قرار می‌گیرد.

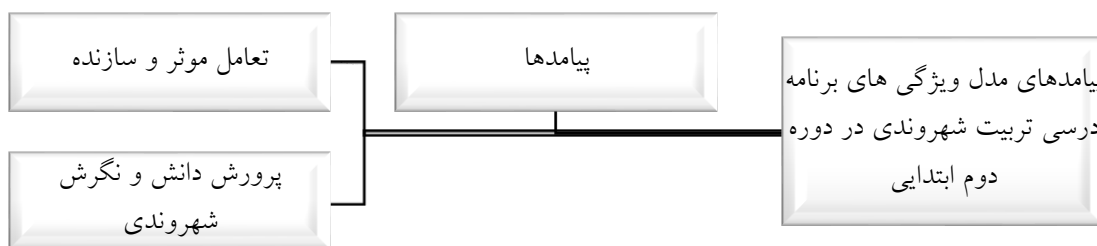
نتایج کدگذاری باز

یادداشت‌های منتهی به کدهای باز مشارکت‌کننده شامل: ایجاد امکان تجربه و آزمایش، توانمندی در استفاده خلاقانه از منابع متنوع به‌منظور کسب دانش، ارتقا سواد رسانه‌ای دانش‌آموزان، توانمندی در بررسی قضایا از زوایای مختلف، توانمندی در داوری و قضاوت درست، ارتقاء توانمندی پرسشگری در دانش‌آموزان، کمک به ایجاد صلح پایدار، وفاداری به ملت، دلواپسی نسبت به محیط‌زیست، ایجاد حس تعلق به میهن در دانش‌آموزان، مشارکت متفکرانه دانش‌آموزان در امور مدنی، آشنایی با زبان‌های روز دنیا، آشنایی و تسلط بر فناوری اطلاعات و ارتباطات، مقابله با هیجانات منفی و استرس، توسعه مهارت تصمیم‌گیری، خودکنترلی و خودمدیریتی، لزوم تولید محتوا توسط برنامه‌ریزان و معلمان حرفه‌ای، تعهد و مشارکت، صلاحیت علمی و تحصیلی معلمان، لزوم داشتن سواد و روابط عمومی بالا برای معلم، روش تدریس مبتنی بر گفتگو، استفاده از روش حل مسئله در تدریس، روش تدریس تیمی، مشارکتی و اکتشافی، مشارکت دادن دانش‌آموزان، آگاهی به نیازهای دانش‌آموزان، توجه به ویژگی‌های فردی دانش‌آموزان و القای احساس هویت و اعتمادبه‌نفس می‌باشد.

پیامدها

برخی از مقوله‌ها بیانگر نتایج و پیامدهایی‌اند که در اثر اتخاذ راهبردها و متأثر از مقوله محوری اصلی، شرایط علی و شرایط مداخله‌گر ایجاد شده و توسعه می‌یابند. پیامد این عوامل در پژوهش حاضر با عنوان «پیامدهای حاصل از اجرای الگوی ویژگی‌های برنامه درسی تربیت شهروندی در دوره دوم ابتدایی» می‌باشد که از طریق دو کد انتخابی تعامل مؤثر و سازنده و پرورش دانش و نگرش شهروندی می‌شود.

شکل ۵. پیامدها

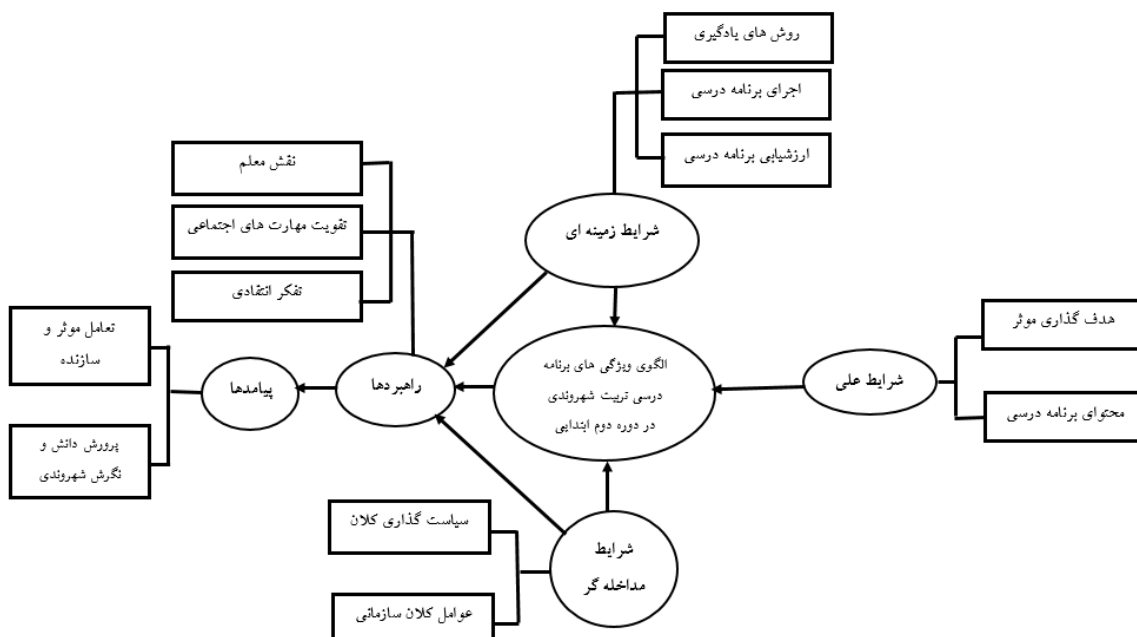
نتایج کدگذاری محوری

با توجه به نتایج حاصل از مصاحبه‌های صورت گرفته در این بخش پرورش روحیه انعطاف‌پذیری و سازگاری، احترام به عقاید متفاوت، همکاری مستمر در محیط کلاس، ارتقا فردی، شناخت محیطی و رشد ارتباطی به‌عنوان نتایج کدگذاری محوری مدنظر قرار می‌گیرد.

نتایج کدگذاری باز

یادداشتهای منتهی به کدهای باز مشارکت‌کننده شامل: توانمندی دانش‌آموزان در حل مناقشات به‌صورت مطلوب و دور از خشونت، توجه به تفاوت‌های فرهنگی و قومی، ارتباط دانش‌آموز با جامعه و اجتماعات محلی، فرصت ابراز عقیده به‌تمامی دانش‌آموزان، قبول پاسخ‌های غیرمعمول، همکاری فعال دانش‌آموزان با همدیگر در فرایند یادگیری، مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان، جو کلاس مبتنی بر صمیمیت و امنیت، شهروند آگاه و مسئول حاصل تربیت شهروندی، توانمندی فرد در مدیریت و تصمیم‌گیری درست، ظهور اخلاق فردی و اجتماعی، آگاهی از مقررات نهادهای اجتماعی، سیاسی و حقوقی، آشناسازی دانش‌آموزان با حقوق بشر، آگاهی نسبت به جریان‌ات و رویدادهای مهم جامعه، آگاهی از فرایندهای سیاسی مانند انتخابات و قانون‌گذاری، رشد توانایی بحث و گفتگوی کارآمد و اثربخش، پرورش دانش‌آموزانی توانا به برقراری ارتباط با دیگران و توانایی تسلط بر کار گروهی و جمعی می‌باشد.

شکل ۶. الگوی ویژگی‌های برنامه درسی تربیت شهروندی در دوره دوم ابتدایی

نتیجه گیری

با توجه به تحلیل مصاحبه‌ها، مفاهیم استخراج شده شامل ۹۴ کد باز، ۲۸ کد محوری و ۱۲ مقوله انتخابی است که الگوی ویژگی‌های برنامه درسی تربیت شهروندی در دوره دوم ابتدایی را تشکیل می‌دهند. مقوله محوری اصلی «ویژگی‌های برنامه درسی تربیت شهروندی در دوره دوم ابتدایی» است و شامل پنج مؤلفه اصلی می‌شود: شرایط علی (هدف‌گذاری مؤثر و محتوای برنامه درسی)، عوامل زمینه‌ای (ارزشیابی توانمندساز، اجرای برنامه درسی و روش‌های یادگیری)، شرایط مداخله‌گر (سیاست‌گذاری کلان و عوامل سازمانی)، راهبردها (تفکر انتقادی، تقویت مهارت‌های اجتماعی و نقش معلم) و پیامدها (تعامل مؤثر و سازنده و پرورش دانش و نگرش شهروندی).

یافته‌های حاضر با پژوهش‌های پیشین همخوانی دارد. برای مثال، نتایج با مطالعات آشپز و همکاران (۱۳۹۹)، فتحی و سعادت‌مند (۱۳۹۴)، صحرانشین و هاشمی (۱۳۹۹)، شهریار و بزرگر (۱۳۹۹)، صالحی و همکاران (۱۳۹۸)، بهشتی و همکاران (۱۳۹۸)، باباخانی و همکاران (۱۳۹۸)، فرم‌پینی‌فراهانی (۱۳۹۵) و پژوهش‌های خارجی مانند فبریاتتی و همکاران (۲۰۲۵)، راهیو و همکاران (۲۰۲۴) و رابرتز و همکاران (۲۰۱۹) سازگار است. این مطالعات نیز بر ضرورت توجه متوازن به ابعاد شناختی، عاطفی و رفتاری تربیت شهروندی، ادغام ارزش‌های بومی با رویکردهای جهانی، تأکید بر روش‌های مشارکتی و پروژه‌محور، و نقش برنامه درسی در پرورش شهروندان فعال و مسئول اشاره دارند.

در توجیه یافته‌ها می‌توان گفت برنامه‌های درسی فعلی اغلب تربیت شهروندی را به صورت پراکنده و عمدتاً نظری ارائه می‌دهند، در حالی که شهروندان فعال نیازمند مهارت‌های عملی برای مشارکت مدنی، حل مسأله‌آميز تعارض‌ها و مسئولیت‌پذیری اجتماعی است. همان‌گونه که صاحب‌نظران تأکید دارند، دانش‌آموزان بیش از محتوای رسمی درس‌ها، از تجربیات پنهان و تعاملات مدرسه یاد می‌گیرند. بنابراین، اجتماعی‌سازی واقعی از طریق واگذاری وظایف عملی، فعالیت‌های گروهی، یادگیری خارج از کلاس و تقویت روابط دوستانه رخ می‌دهد. یافته‌ها نشان می‌دهد که هدف‌گذاری مؤثر (با وزن نسبی ۰.۱۰۰) اولویت اول است و موفقیت الگو به محتوای همسو با نیازهای جامعه، روش‌های تعاملی و یادگیری تجربی وابسته است. همچنین، تعامل مؤثر و سازنده (وزن ۰.۰۹۶) و تقویت مهارت‌های اجتماعی (وزن ۰.۰۹۵) بر لزوم گسترش آموزش به محیط خانواده، جامعه و فضای مجازی تأکید دارند. در میان کدهای محوری، شایستگی معلم، رضایت معلمان، یادگیری خارج از جو مدرسه و پرورش روحیه انعطاف‌پذیری بیشترین اهمیت را دارند که بیانگر نقش کلیدی توانمندسازی معلمان و ایجاد محیط حمایتی است.

اجرای این الگو می‌تواند به پرورش شهروندانی آگاه، نقاد، مسئول و سازگار با تحولات اجتماعی و جهانی منجر شود. دوره دوم ابتدایی، به دلیل تحولات شخصیتی کودکان ۸ تا ۱۰ ساله، فرصت طلایی برای نهادینه‌سازی ارزش‌هایی مانند احترام به تفاوت‌ها، تفکر انتقادی و مشارکت مدنی است. با این حال، چالش‌هایی مانند تمرکز بیش از حد بر محتوای نظری، کمبود بودجه، نگاه مصرفی به آموزش و پرورش و محدودیت اعتبارات همچنان مانع هستند. سرمایه‌گذاری کافی در تربیت معلم، بازنگری کتب درسی، تلفیق فناوری دیجیتال و فرهنگ‌سازی عمومی می‌تواند این موانع را کاهش دهد. در نهایت، این الگو می‌تواند مبنایی عملی برای بهبود برنامه‌های درسی تربیت شهروندی باشد و به تحقق آرمان‌های سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و پرورش نسلی فعال، متعهد و سازگار با جامعه معاصر کمک کند.

مانند بسیاری از پژوهش‌های کیفی، این مطالعه محدودیت‌هایی داشت؛ از جمله دشواری جلب اعتماد خبرگان، مشکلات هماهنگی مصاحبه‌ها، عدم مشارکت مستقیم دانش‌آموزان و تمرکز بر متخصصان خاص.

پیشنهاد می‌شود بر هدف‌گذاری مؤثر در اسناد بالادستی تأکید شود، مهارت‌های اجتماعی از طریق فعالیت‌های گروهی، پروژه‌محور و تجربی تقویت گردد، شایستگی معلمان از راه دوره‌های توانمندسازی ارتقا یابد، فرصت‌هایی مانند شوراهای دانش‌آموزی و بازدیدهای مدنی ایجاد شود، به تربیت شهروندان جهانی با حفظ هویت بومی توجه گردد، از رسانه‌ها برای فرهنگ‌سازی عمومی بهره گرفته شود، از روش‌های فراترکیب و تحلیل مضمون برای تکمیل یافته‌ها استفاده شود، نقش برنامه درسی پنهان و رسانه‌ها بررسی گردد، دانش‌آموزان و والدین در مطالعات آینده مشارکت داشته باشند و الگوی پیشنهادی در مدارس منتخب به صورت آزمایشی اجرا شود.

ملاحظات اخلاقی

مشارکت نویسندگان

مشارکت نویسندگان در این مقاله به شکل زیر است:
نویسنده اول: تهیه و آماده سازی نمونه ها، انجام آزمایش و گردآوری داده ها، انجام محاسبات، تجزیه و تحلیل آماری داده ها، تحلیل و تفسیر اطلاعات و نتایج، تهیه پیش نویس مقاله.
نویسنده دوم: استاد راهنمای پایان نامه، طراحی پژوهش، نظارت بر مراحل انجام پژوهش، بررسی و کنترل نتایج، اصلاح، بازبینی.
نویسنده سوم: مشاوره پایان نامه، طراحی پژوهش، نظارت بر مراحل انجام پژوهش، بررسی و کنترل نتایج، اصلاح، بازبینی.

تعارض منافع

بر اساس اظهارات نویسندگان، این مقاله تعارض منافی ندارد.

حامی مالی

بنابر اظهارات نویسندگان این پژوهش هیچگونه حامی مالی ندارد.

سپاسگزاری

از تمامی مشارکت کنندگان در این پژوهش سپاسگزاری می شود.

منابع

آشپز، ف؛ ماهروزاده، ط؛ بناهان قمی، م.، و صمدی، پ. (۱۳۹۹). بررسی تحلیلی میزان توجه به ابعاد زیبایی‌شناسی تربیت شهروندی در کتاب‌های درسی دوره اول ابتدایی. *پژوهش در برنامه‌ریزی درسی*، ۱۷(۶۴)، ۱۳۳-۱۴۷.

<https://doi.org/10.30486/jsre.2020.1897055.1615>

باباخانی، س؛ صالحی، ا؛ قائدی، ی.، و کشاورز، س. (۱۳۹۸). جایگاه تربیت شهروندی در گفتمان‌های سیاسی بعد از انقلاب اسلامی ایران: مطالعه موردی گفتمان‌های عدالت‌محوری و اعتدال. *دانش سیاسی*، ۱۵(۲)، ۳۴۷-۳۶۸.

<https://doi.org/10.30497/pk.2019.2669>

بذرگر، ر.، و شهریاری، ا. (۱۳۹۹). نقش مدارس در تربیت شهروند فعال. *دستاورد های نوین در مطالعات علوم انسانی*، ۳(۲۴)، ۱۰۵-۱۱۷.
پورسلیم، ع؛ عارفی، م.، و فتحی واجارگاه، ک. (۱۳۹۸). کاوش عناصر برنامه درسی تربیت شهروند جهانی در دوره ابتدایی نظام آموزشی ایران: یک مطالعه کیفی. *پژوهش در برنامه‌ریزی درسی*، ۱۶(۶۰)، ۳۶-۵۴.

ذهبیون، ش. (۱۳۹۳). تربیت شهروندی در هزاره سوم و دلالت‌های آن برای اهداف آموزش و پرورش. *کنفرانس بین‌المللی علوم انسانی و علوم رفتاری. سند تحول بنیادین آموزش و پرورش*. (۱۳۹۰). تهران: وزارت آموزش و پرورش.

شریفی، م.، و میرشاه جعفری، ا. (۱۳۹۵). بررسی برنامه درسی تربیت اخلاقی در چند کشور جهان و کشور ایران. *معرفت/اخلاقی*، ۱۷(۱)، ۱۱۵-۱۳۱.
صالحی، ا؛ محمدی پویا، ف.، و ترکاشوند، س. (۱۳۹۸). ارائه الگویی برای تربیت شهروند تراز جامعه اسلامی بر اساس رهیافت‌هایی از رساله حقوق امام سجاد (ع). *فصلنامه علمی تربیت اسلامی*، ۱۴(۳۰)، ۱۳۱-۱۵۴.

<https://doi.org/10.30471/edu.2019.5014.1969>

صحرانشین، ا؛ هاشمی، س.؛ ا؛ قلتاش، ع.، و رنجبر، م. (۱۳۹۹). تبیین مبانی تربیت سیاسی و اجتماعی در اندیشه‌های دیوبندی و مطهری به‌منظور تدوین الگوی تربیت شهروندی برای آموزش و پرورش. *پژوهش در نظام‌های آموزشی*، ۱۴(ویژه‌نامه)، ۲۷۱-۲۹۱.
فاتحی فواد، ف.، فیاض ایران‌دخت، ا.، بهشتی، س.، و بلندهمتان، ک. (۱۳۹۸). تحلیل مبانی تربیت شهروندی از منظر آموزه‌های قرآن کریم. *پژوهش دینی*، ۱۹(۳۹)، ۲۳۵-۲۶۳.

<http://pdmag.ir/article-1-1069-fa.html>

فتحی واجارگاه، ک. (۱۳۸۱). بررسی ویژگی‌های شهروند خوب برای جامعه ایران و میزان انطباق برنامه‌های درسی مدارس با این ویژگی‌ها (گزارش پژوهشی شماره ۳۵). تهران: دانشگاه شهید بهشتی.

فتحی، م.، و سعادت‌مند، ز. (۱۳۹۴). تربیت شهروندی در دانش‌آموزان ابتدایی. اولین کنفرانس علمی - پژوهشی راهکارهای توسعه و ترویج آموزش علوم در ایران، گله‌دار.

فرمهبینی فراهانی، م. (۱۳۹۵). الگوی تربیت شهروندی فضیلت‌گرای ارتباطی: الگویی برای تربیت سیاسی و اجتماعی. *پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، ۲۴(۳۱)، ۶۷-۹۰.

کرم‌افروز، م؛ شریعتمداری، ع.، و سیف‌نراقی، م. (۱۳۹۰). طراحی الگوی برنامه درسی تربیت شهروندی برای دانش‌آموزان دوره راهنمایی تحصیلی. *تحقیقات مدیریت آموزشی*، ۱۰(۱)، ۲۹-۴۸.

کرمی ناصر، ن؛ کچوئیان جوادی، ر؛ قدمی، م.، و محبی، ع. (۱۴۰۰). طراحی الگوی تربیت شهروندی برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی برآمده از مؤلفه‌های مکتب اسلام. *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ۶(۴)، ۳۱-۵۲.

<https://qaiie.ir/article-1-793-fa.html>

گال، م.؛ دزبورگ، و.، و گال، ج. پ. (۱۳۹۶). روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روان‌شناسی (ا. ر. نصر و همکاران، مترجمان). تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت) و دانشگاه شهید بهشتی. (اثر اصلی منتشر شده در ۲۰۰۷)

لرکیان، م. (۱۳۹۰). شناسایی و تبیین ابعاد و سطوح برنامه درسی مغفول هنر در دوره ابتدایی ایران مبتنی بر الگوی مطلوب (رساله دکتری). دانشگاه علامه طباطبایی.

References

- Alрахman, R., Budimansyah, D., Sapriya, S., & Rahmat, R. (2024). The effect of digital citizenship on the quality learning civic education. *Jurnal Civics: Media Kajian Kewarganegaraan*, 21(1), 29–40.
- Ashpaz, F., Mahrouzadeh, T., Banahan Qomi, M., & Samadi, P. (2020). Barresi-ye tahlili-ye mizan-e tavajjoh be ab'ad-e zibayi-shenasi-ye tarbiat-e shahrivandi dar ketabhaye darsi-ye dowreh-ye avval-e ebtedayi [An analytical study of the attention to aesthetic dimensions of citizenship education in elementary school textbooks]. *Pajuhesh dar Barnamehrizi-ye Darsi [Research in Curriculum Planning]*, 17(64), 133–147. <https://doi.org/10.30486/jsre.2020.1897055.1615>
- Babakhani, S., Salehi, A., Ghaedi, Y., & Keshavarz, S. (2019). Jaygah-e tarbiat-e shahrivandi dar goftemanhaye siyasi bad az enqelab-e eslami-ye Iran: Motale'eh-ye moredi-ye goftemanhaye 'edalat-mohvari va e'tedal [The place of citizenship education in political discourses after the Islamic Revolution of Iran: A case study of justice-oriented and moderation discourses]. *Danesh-e Siyasi [Political Knowledge]*, 15(2), 347–368. <https://doi.org/10.30497/pk.2019.2669>
- Bamber, P., Lewin, D., & White, M. (2018). (Dis-)locating the transformative dimension of global citizenship education. *Journal of Curriculum Studies*, 50(2), 204–230.
- Bazrgar, R., & Shahriari, E. (2020). Naqsh-e madares dar tarbiat-e shahrivand-e fa'al [The role of schools in educating active citizens]. *Dastavardhaye Novin dar Motale'at-e 'Olum-e Ensani [New Achievements in Humanities Studies]*, 3(24), 105–117.
- Butcher, J. (2017). Citizenship, global citizenship and volunteer tourism: A critical analysis. *Tourism Recreation Research*, 42(2), 1–12. <https://doi.org/10.1080/02508281.2017.1295172>
- Davies, L. (2014). Global citizenship education. In *Encyclopedia of Peace Education*. Teachers College, Columbia University.
- Fathi, M., & Saadatmand, Z. (2015). Tarbiat-e shahrivandi dar danesh-amuzan-e ebtedayi [Citizenship education in elementary students]. Avvalin Konferans-e 'Elmi-Pajuheshi-ye Rahkarhaye Tose'e va Tarvij-e Amuzesh-e 'Olum dar Iran [The First Scientific-Research Conference on Strategies for Developing and Promoting Science Education in Iran]. Galehdar, Iran.
- Fathi Vajargah, K. (2002). Barresi-ye vizhegihaye shahrivand-e khub baraye jame'eh-ye Iran va mizan-e entebaq-e barnamehaye darsi-ye madares ba in vizhegiha [Investigating the characteristics of a good citizen for Iranian society and the degree of alignment of school curricula with these characteristics] (Research Report No. 35). Shahid Beheshti University.
- Fatehi Fouad, F., Fayyaz Iran-Dokht, A., Beheshti, S., & Bolandhematan, K. (2019). Tahlil-e mabani-ye tarbiat-e shahrivandi az manzar-e amouzehaye Qur'an-e Karim [Analysis of the foundations of citizenship education from the perspective of the Holy Quran's teachings]. *Pajuhesh-e Dini [Religious Research]*, 19(39), 235–263. <http://pdmag.ir/article-1-1069-fa.html>
- Farmahini Farahani, M. (2016). Algu-ye tarbiat-e shahrivandi-ye fazilat-gara-ye ertejabi: Algu'i baraye tarbiat-e siyasi va ejtemai [The model of communicative virtue-oriented citizenship education: A model for political and social education]. *Pajuhesh dar Masael-e Ta'lim va Tarbiat-e Eslami [Research in Islamic Education Issues]*, 24(31), 67–90.
- Gall, M. D., Borg, W. R., & Gall, J. P. (2017). Raveshhaye tahghigh-e kami va keyfi dar 'olum-e tarbiyati va ravanshenasi [Quantitative and qualitative research methods in educational sciences and psychology] (A. R. Nasr et al., Trans.). *Samt Publications & Shahid Beheshti University*. (Original work published 2007)
- Hammond, C. D., & Keating, A. (2017). Global citizens or global workers? Comparing university programs for global citizenship education in Japan and the UK. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 47(6), 915–931.

- Hoskins, B., Saisana, M., & Villalba, C. M. (2015). Civic competence of youth in Europe: Measuring cross-national variation through the creation of a composite indicator. *Social Indicators Research*, 123(2), 431–457. <https://doi.org/10.1007/s11205-014-0746-z>
- Indri Febrianti, Sriyanti, & Hardiansyah. (2025). Building civic character through value-based civic education learning at the elementary level. *Cendekiawan: Jurnal Pendidikan dan Studi Keislaman*, 4(2), 734–741. <https://doi.org/10.61253/cendekiawan.v4i2.368>
- Karam-Afrouz, M., Shariatmadari, A., & Seif Naraghi, M. (2011). Tarih-e algu-ye barnameh-ye darsi-ye tarbiat-e shahrvandi baraye danesh-amuzan-e dowreh-ye rahnemayi-ye tahsili [Designing a citizenship education curriculum model for middle school students]. *Tahghighat-e Modiriyat-e Amouzeschi [Educational Management Research]*, (10), 29–48.
- Karami, N., Kachouian Javadi, R., Ghadami, M., & Mohebi, A. (2021). Tarih-e algu-ye tarbiat-e shahrvandi baraye danesh-amuzan-e dowreh-ye ebteyayi bar amadeh az mo'allefahaye maktab-e Eslam [Designing a citizenship education model for elementary students derived from the components of the school of Islam]. *Masa'el-e Karbordi-ye Ta'lim va Tarbiat-e Eslami [Applied Issues in Islamic Education]*, 6(4), 31–52. <https://qaiie.ir/article-1-793-fa.html>
- Lorkiyan, M. (2011). Shenasyai va tabyin-e ab'ad va soth-e barnameh-ye darsi-ye maghful-e honar dar dowreh-ye ebteyayi-ye Iran mobtani bar algu-ye matlub [Identifying and explaining the dimensions and levels of the neglected art curriculum in Iran's elementary education based on an optimal model] (Doctoral dissertation). Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.
- Poursalim, A., Arefi, M., & Fathi Vajargah, K. (2019). Kavosh-e anasor-e barnameh-ye darsi-ye tarbiat-e shahrvand-e jahani dar dowreh-ye ebteyayi-ye nezam-e amouzeschi-ye Iran: Yek motale'eh-ye keyfi [Exploring the elements of the global citizenship education curriculum in the elementary education system of Iran: A qualitative study]. *Pajuhesh dar Barnamehrizi-ye Darsi [Research in Curriculum Planning]*, 16(60), 36–54.
- Rahayu, K., Yunitasari, D., Utaminingsih, E. S., Purwaningsih, I., & Sari, F. I. (2024). Exploring the impact of civic education on civic participation among elementary school students. *Pedagogia: Jurnal Pendidikan*, 13(2), 189–195. <https://doi.org/10.21070/pedagogia.v13i2.1658>
- Roberts, A., Nganga, L., & James, J. (2019). Citizenship and civic education in Costa Rica, Myanmar, and the United States. *Journal of Social Studies Education Research*, 10(4), 97–126.
- Sahraneshin, A., Hashemi, S. A., Gholtash, A., & Ranjbar, M. (2020). Tabyin-e mabani-ye tarbiat-e siyasi va ejtemai dar andishehaye Dewey va Motahhari be manzur-e tadvin-e algu-ye tarbiat-e shahrvandi baraye amuzesh va parvareh [Explaining the foundations of political and social education in the thoughts of Dewey and Motahhari to develop a citizenship education model for education]. *Pajuhesh dar Nezamhaye Amouzeschi [Research in Educational Systems]*, 14(Special Issue), 271–291.
- Salehi, A., Mohammadi Pouya, F., & Torkashvand, S. (2019). Era'e-ye algu'i baraye tarbiat-e shahrvand-e taraz-e jame'eh-ye Eslami bar asas-e rahyafthai az Resaleh-ye Hoquq-e Emam Sajjad (AS) [Presenting a model for educating the ideal citizen of the Islamic society based on approaches from Imam Sajjad's (AS) Treatise on Rights]. *Faslnameh-ye 'Elmi-ye Tarbiat-e Eslami [Scientific Quarterly of Islamic Education]*, 14(30), 131–154. <https://doi.org/10.30471/edu.2019.5014.1969>
- Sanad-e Tahavol-e Bonyadin-e Amuzesh va Parvareh [Fundamental Transformation Document of Education]. (2011). Ministry of Education.
- Sharifi, M., & Mirshah Jafari, E. (2016). Barresi-ye barnameh-ye darsi-ye tarbiat-e akhlaghi dar chand keshvar-e jahan va keshvar-e Iran [A study of the moral education curriculum in several countries of the world and Iran]. *Ma'refat-e Akhlaghi [Moral Knowledge]*, 7(1), 115–131.

- UNESCO. (2008). Global citizenship education: Preparing learners for the challenges of the 21st century. UNESCO. <http://en.unesco.org/news/global-citizenship-education-preparing-learners-challenges-twenty-first-century-0>
- UNESCO. (2014). Global citizenship education: Preparing learners for the challenges of the 21st century. UNESCO. <http://en.unesco.org/news/global-citizenship-education-preparing-learners-challenges-twenty-first-century-0>
- Zahabion, S. (2014). Tarbiat-e shahrvandi dar hezareh-ye sevvom va dalalat-haye an baraye ahdaf-e amuzesh va parvaresh [Citizenship education in the third millennium and its implications for educational goals]. Konferans-e Beynolmelali-ye 'Olum-e Ensani va 'Olum-e Raftari [International Conference on Humanities and Behavioral Sciences].